

CHRISTOPHER GRZELAK SCJ, *The "Inclusive pluralism" of Jacques Dupuis, its contribution to a Christian theology of religions, and its relevance to the South African interreligious context*, Lublin 2010, ss. 348.

Książka ks. Krzysztofa Grzelaka, sercanina pracującego w Republice Południowej Afryki od 1995 roku, stanowi publikację jego rozprawy doktorskiej (PhD) napisanej pod kierunkiem prof. Susan Raczko w School of Religion and Theology na Uniwersytecie KwaZulu Natal w Pietermaritzburgu (RPA) w 2009 roku. Została wydana w języku angielskim w ramach serii „The World Religions – The World of Religions Series”, redagowanej przez Eugeniusza Sakowicza i Krzysztofa Sakowicza.

Zasadniczy problem, jakim zajmuje się autor w omawianej publikacji, zawiera się w pytaniu: Czy proponowany przez Jacques'a Dupuis model pluralizmu inkluzywnego może stanowić pomost między inkluzywizmem chrystocentrycznym a pluralizmem teocentrycznym i stanowić w ten sposób jedyny w swoim rodzaju wkład do ogólnej teologii religii?

Istnieje kilka możliwych odpowiedzi na to pytanie. Po pierwsze, proponowana w pluralizmie inkluzywnym teologia trynitarna, jako model dla teologii religii, łączy i spaja powszechność i jedyność Jezusa Chrystusa w dziele zbawienia i podkreśla prawdziwą, pozytywną i zbawczą wartość religii pozachrześcijańskich dla ich wyznawców. Teologia Dupuis łączy dwa modele, które pozostają we wzajemnej relacji i się uzupełniają: chrystocentryzm (charakterystyczny dla inkluzywizmu) i teocentryzm (specyficzny dla pluralizmu). Po drugie, będąc wiernym perspektywie inkluzywnej poprzez postrzeganie Jezusa Chrystusa jako jedynego zbawiciela, Dupuis jednocześnie uznaje wielość religijnych dróg, które mają pewną zbawczą wartość dla podążających nimi. Ta zbawcza wartość jest jednak istotowo powiązana i ma swoje odniesienie do wydarzenia Chrystusa w zgodzie z uniwersalnym planem zbawienia dla całej ludzkości. Po trzecie, taki inkluzywny pluralizm nie neguje jedynego, powszechnego zbawczego działania Jezusa Chrystusa, ale jednocześnie przekracza tradycyjne ograniczenia teologii inkluzywnej, ograniczenia, które postrzegają inne religie

jedynie jako odpowiedzi na najbardziej podstawowe pytania dotyczące ludzkiej egzystencji i jako niedoskonałe środki działania zbawczej łaski Chrystusa.

Publikacja podzielona jest na trzy części, zawierające dziesięć rozdziałów, i opatrzona wstępem, zakończeniem, wykazem skrótów i bibliografią. W załączniku znajdują się dwie rozmowy – z dr. Imtiazem Soolimanem, założycielem fundacji „Gift of the Givers”, oraz z abp. George’em Danielem z Pretorii, przedstawicielem Kościoła rzymskokatolickiego ds. ekumenizmu i dialogu międzyreligijnego.

Pierwsza część publikacji zawiera wprowadzenie do całości zagadnienia i ogólny zarys teologii Jacques’a Dupuis w jej historyczno-teologicznym kontekście. W rozdziale pierwszym znajdziemy następujące kwestie: wskazanie powodów zajęcia się jego myślą teologiczną, zasadnicze linie jego poszukiwań, ich zakres oraz zastosowaną metodę naukową. W rozdziale drugim, po przedstawieniu najważniejszych danych biograficznych Dupuis, zostały ukazane czynniki mające wpływ na rozwój jego myśli teologicznej. Dalej wyszczególniono elementy składowe jego koncepcji, a mianowicie: chrystologię trynitarną, historię zbawienia i objawienia, Boże objawienie w świętych tekstach religii pozachrześcijańskich, powszechność i jedyność Jezusa Chrystusa Zbawiciela, zbawcze znaczenie innych religii, Kościół w odniesieniu do królestwa Bożego oraz koncepcję dialogu i pluralizmu religijnego jako zamierzonego przez Boga (*in principle*). Nie zabrakło tutaj także kontrowersyjnej sprawy związanej z poważnymi zarzutami wysuniętymi przez Kongregację Nauki Wiary pod adresem niektórych opinii teologicznych prezentowanych przez Dupuis w jego wydanej w 1997 roku książce *Towards a Christian theology of religious pluralism*. W rozdziale trzecim zaprezentowano historyczno-teologiczne źródła, z których wzięła początek teologia pluralizmu inkluzywnego Dupuis. Przedstawiono m.in. historyczne spojrzenie na ekskluzywizm, inkluzywizm i pluralizm w chrześcijańskiej teologii religii. Współczesny pluralizm reprezentują: J. Hick, R. Panikkar, A. Pieris i M. Heim. Ta część zawiera także krytyczne spojrzenie Dupuis na przywołane podejścia do religii pozachrześcijańskich.

Druga część publikacji prezentuje założenia doktrynalne teologii pluralizmu inkluzywnego Jacques'a Dupuis. I tak, w rozdziale czwartym znajdziemy jego poglądy na wspólną historię objawienia i zbawienia. Stanowi to podstawę do współczesnego doświadczenia pluralizmu religijnego (wielości i różnorodności religii) będącego częścią planu zgodnego z Bożą wolą. Pluralizm religijny jako rzeczywistość zamierzona przez Boga analizowany jest w różnych okresach historii zbawienia. Podobnie wszystkie przymierza zawarte przez Boga z ludźmi w różnych okresach stanowią unikatowe przymierze Boga z ludzkością. Rezultatem tego jest określone uzupełnianie się różnych dróg Bożego objawienia. Rozdział piąty omawia główne założenia teologii pluralizmu inkluzywnego. Na pierwszym miejscu autor analizuje trynitarne spojrzenie na historię religii. Argumentuje, że jedynie chrystologia trynitarzna ma rzeczywisty potencjał, by zbudować prawdziwie otwartą teologię religii. Przeprowadzona analiza wyjaśnia działanie Trójcy Świętej w dziele zbawienia ludzkości, skupiając się na rozróżnieniu – nie na rozdzieleniu jednak – trwającego działania zbawczego odwiecznego Słowa Bożego, zbawczego działania Wcielonego Słowa w Jezusie Chrystusie i zbawczej obecności w tych wydarzeniach Ducha Świętego. Wszystkie wymienione Boże działania są połączone i mają swoje odniesienie do wydarzenia Chrystusa. W rozdziale szóstym autor stara się zastosować chrystologię trynitarą, przyjętą przez Dupuis jako aksjomat, by ukazać różne tradycje religijne jako „drogi” prowadzące do zbawienia. Dupuis określa Jezusa jako „jedynego pośrednika” i „powszechnego zbawiciela”, ale również przyznaje innym religiom „uczestniczące” pośrednictwo na podstawie Bożego objawiania się w innych religiach. Rozdział dziesiąty zajmuje się relacją między Kościołem a religiami w królestwie Bożym. Kościół, w ekonomii zbawienia, przyjmuje rolę sakramentu królestwa Bożego, a inni wyznawcy powinni być dostrzegani jako współuczestnicy i współpracownicy tego Królestwa.

Trzecia część książki podejmuje próbę uwypuklenia i możliwych zastosowań pluralizmu inkluzywnego przedstawianego przez Dupuis, biorąc pod uwagę obecność wielu religii w Republice Południowej Afryki. Rozdział siódmy opisuje przeszłość i terażniejszość dialogu międzyreligijnego w tym kraju i poszukuje możliwych płaszczyzn za-

stosowania teorii pluralizmu inkluzywnego Dupuis. Najbardziej efektywnym terenem spotkania się różnych religii jest tzw. dialog czynu (praktyczny – *praxis*), czyli wzajemne kontakty w celu stawienia czoła codziennym wyzwaniom, a nie teoretyczne dyskusje. W rozdziale ósmym zostało przedstawione zastosowanie teologii Dupuis w południowoafrykańskim kontekście różnorodności religii na przykładzie relacji między chrześcijaństwem a islamem. Ten dialog między dwoma głównymi religiami w RPA uwidocznił się szczególnie na etapie przemian politycznych i odbudowy narodu wyzwolonego z apartheidu. Rozdział dziewiąty zajmuje się propozycją Dupuis i jego wkładem we współczesną chrześcijańską teologię religii. Argumentuje on, że model inkluzywnego pluralizmu ustawia „kwestie graniczne” w tradycyjnej katolickiej teologii religii w perspektywie pewnej ewolucji. To sugeruje, że teologia Dupuis stanowi próbę wskazania nowych dróg we współczesnej teologii inkluzywnej. Prowadzi to do pójścia ponad Jezusologią, Chrystomonizmem i eklezjocentryzmem. To na nowo interpretuje problem religijnego pluralizmu w oficjalnej teologii katolickiej i przekonuje, że jego teologia jest spójną teorią, która zastąpi dotychczasową ideę absolutnego wymiaru chrześcijaństwa.

Ostatni rozdział ocenia znaczenie głównych propozycji i rozwiązań Dupuis dla chrześcijańskiej teologii pluralizmu religijnego, przedstawia końcowe obserwacje i wnioski dotyczące przedstawionego przez niego modelu dialogu międzyreligijnego oraz przyszłej teologii religii.

Jak autor publikacji sam wyznaje, jego praca badawcza ma pewne ograniczenia. Między innymi nie ma zamiaru prezentować pełnej doktryny każdej omawianej tradycji religijnej, z uwzględnieniem ich pochodzenia, rozwoju historycznego oraz aktualnej sytuacji. Są to zbyt obszerne i złożone zagadnienia i wymagają odrębnego studium. Biorąc pod uwagę dialog międzyreligijny, podjęte poszukiwania naukowe koncentrują się na relacjach między chrześcijaństwem a innymi religiami w ogólności bez uwzględniania specyficznych różnic między islamem, buddyzmem, hinduizmem i judaizmem. Te ograniczenia wynikają częściowo z wyboru, a częściowo z konieczności, gdyż domagają się specyficznej wiedzy z dziedziny teologii porównawczej. Jest rzeczą powszechnie wiadomą, że każda z religii różni się swoją strukturą, wie-

rzeniami i praktyką. Z chrześcijańskiej perspektywy jest zrozumiałe, że w dialogu międzyreligijnym wyjątkowe miejsce należy się judaizmowi. Dzieje się tak ze względu na jego szczególne odniesienie do ekonomii zbawczej Boga Izraela realizowanej w Jezusie Chrystusie.

Autor publikacji wskazuje na zastosowaną w pracy metodę badawczą. Opiera się ona na analizie teologii religii Dupuis, z której wyłania się model pluralizmu inkluzywnego. Zawiera on w sobie takie uwarunkowania jak: współczesny kontekst religijnego pluralizmu, teologiczne podstawy specyficznej roli i znaczenia innych tradycji religijnych w historii zbawienia oraz historia zbawienia i objawienia. Autor uwzględnia także proponowaną przez Dupuis chrystologię trynitarną oraz inne religie jako drogi wiodące do zbawienia. Model wypracowany przez Dupuis stanowi zasadniczy fundament teologii inkluzywnej. Opierając się na tych ogólnych założeniach dotyczących relacji między chrześcijaństwem a innymi religiami, autor ogniskuje swoje badania na specyficznej pod względem różnorodności religii sytuacji w Republice Południowej Afryki. Oprócz metody analitycznej w książce zastosowano także metodę pracy w terenie, opierającą się na wywiadach z przedstawicielami chrześcijaństwa (katolikami) i wyznawcami innych religii (muzułmanami). Ten rodzaj metody pozwolił autorowi zbadać dokładniej i od strony praktycznej znaczenie teologicznego wkładu Dupuis do religijnego pluralizmu w RPA. Całość zastosowanej przez autora metody poszukiwawczej wskazuje na teologię religii skonstruowaną przez Dupuis na wzór obiektywu, przez który można dostrzec różnorodne zagadnienia i problemy związane z relacjami chrześcijaństwo – inne religie.

Prezentowana publikacja ks. Grzelaka stanowi bardzo przejrzystą i logicznie ułożoną kompozycję, w której precyzyjnie i bez zbędnego rozpisywania się przedstawiono główne wątki pluralizmu inkluzywnego Jacques'a Dupuis i jego wkład do chrześcijańskiej teologii religii, ze szczególnym uwzględnieniem kontekstu dialogu międzyreligijnego w Republice Południowej Afryki. Dodatkową „atrakcją” tej pracy jest fakt, że została ona napisana przez polskiego teologa, który zdobył wiedzę oraz doświadczenie pastoralne mógł skonfrontować z realiami jakże odmiennej historii, kultury i tradycji południowoafrykańskiej. Co ciekawe, w swojej pracy zajął się wybitnym teologiem belgijskim, jezu-

itą, który jest zakorzeniony w tradycji kontynentu europejskiego, natomiast spory kawałek swojego życia, bo ponad 40 lat, spędził w Indiach. To przykład, jakimi drogami chadza dzisiaj teologia i jakie osoby i tematy wciąga w swoją orbitę. Należy wyrazić nadzieję, że zaprezentowana publikacja ukaże się w polskim przekładzie, tak by jak największe grono czytelników, także w Polsce, mogło skorzystać z owocu wnikliwych poszukiwań jej autora.

ks. Robert Ptak SCJ

ks. LESZEK POLESZAK SCJ, *Serce Zbawiciela. Kult Najświętszego Serca Jezusowego w Zgromadzeniu Księży Najświętszego Serca Jezusowego (1878-2009)*, Kraków 2010, ss. 413.

W Wydawnictwie Księży Sercanów DEHON ukazała się kolejna książka ks. Leszka Poleszaka SCJ poświęcona Bożemu Sercu, pt. *Serce Zbawiciela. Kult Najświętszego Serca Jezusowego w Zgromadzeniu Księży Najświętszego Serca Jezusowego (1878-2009)*. Poprzednio w ramach tej tematyki ukazały się jego pozycje: *Serce Zbawiciela. Wokół litanii do Najświętszego Serca Pana Jezusa*; *Serce Jezusa w dokumentach Kościoła*; *Serce Jezusa niezgłębione źródło miłości Boga* oraz *Intronizacja Najświętszego Serca Jezusowego*.

Najnowsza publikacja ks. Poleszaka, prócz rozdziału poświęconego teologii kultu Najświętszego Serca Jezusowego, zasadniczo jest poświęcona obecności tego kultu w życiu i dokumentach Zgromadzenia Księży Sercanów. Ta obszerna pozycja (ponad 400 stron!) omawia kolejno zarys historii kultu Serca Jezusowego w Zgromadzeniu, teologię tego kultu, następnie obliczając jako naśladowanie ofiary Chrystusa, wynagrodzenie jako istotny element tego kultu, a w końcu jego wymiar apostołski.

Autor, jako wytrawny teolog i bardzo rzetelny badacz, dokonał wnikliwej analizy bogatych źródeł, zarówno spuścizny o. Leona Dehona, założyciela Zgromadzenia Księży Sercanów, jak i bogatej dokumentacji jego Zgromadzenia od założenia do czasów współczesnych oraz dokumentów magisterium Kościoła i publikacji teologicznych